

VALODA KĀ KONSTITUCIONĀLA VĒRTĪBA

LANGUAGE AS A CONSTITUTIONAL VALUE

Sanita Osipova, *Dr. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Tiesību teorijas un vēstures zinātņu katedras profesore

Summary

The author explores the link between the constitutional values and the existence of a national state, viewing the Latvian language as one of the constitutional values. The article first addresses the notion of “value” and highlights its social and constitutional meaning. It continues with analysing protection of the Latvian language as a value at the constitutional level, asking whether the constitutional ranking gives the Latvian language a genuine and comprehensive protection and promotes its further development in all areas of society’s life. The author claims that even protection at the constitutional level does not safeguard the official language from the threats of globalization, which, in the first place, affects science, thereby indirectly also impacting the higher education.

Atslēgvārdi: konstitucionālā identitāte, valsts valoda, vērtība

Keywords: constitutional identity, state language, value

Ievads

Latvijas Universitātes 77. starptautiskās zinātniskās konferences plenārsēdē tiesību zinātnieki no dažādu tiesību nozaru perspektīvas analizēja Satversmē nostiprināto vērtību aizsardzību. Tas, kādā līmenī valstī tiek aizsargātas un koptas konstitucionālās vērtības, ir vitāli būtisks jautājums, jo nosaka valsts un sabiedrības turpmākās attīstības vīziju, cita starpā arī to, vai nācija pastāvēs nākotnē.

Šajā rakstā autore vēsturiski un sistēmiski analizē, kāda ir konstitucionālo vērtību korelācija ar nacionālas valsts pastāvēšanas būtību, skatot to saistībā ar latviešu valodu kā konstitucionālu vērtību. Tāpēc rakstā visupirms atklāts jēdziena “vērtība” saturs, tā sociālā un konstitucionālā nozīme, bet tālāk analizēta valsts valodas kā vērtības aizsardzība Satversmes līmenī, pievēršot uzmanību, vai konstitucionālais rangs latviešu valodai sniedz patiesu un vispusīgu aizsardzību, veicinot tās tālāku attīstību visās sabiedrības dzīves jomās.

1. Vērtības, konstitucionālās vērtības un konstitucionālā identitāte

Gadsimtu gaitā vērtības ir pētījuši daudzi zinātnieki: teologi, filozofi, juristi, politologi u. c. Taču pat tad, ja sabiedrībā nepastāv zinātne, kas apzināti definē vērtības, tās pastāv sabiedrības kultūrā kā cilvēku kopdzīves fundamenti. Sabiedrības eksistences pamatu veido komunikācija un sadarbība. Šo sadarbības un pat

visas kopādzīvošanas jēgu, augstāko mērķi nosaka vērtības, proti, tas, ko mēs kā sabiedrība un katrs atsevišķs indivīds gribam sasniegt, izveidot, pasargāt. Sadarbības pastāvēšana ilgtermiņā ir iespējama tikai ar nosacījumu, ja pastāv normu struktūra, kas nosaka mūsu darbības pieļaujamos modeļus, harmonizē sadarbību, padara to mērķtiecīgu. Normas, tostarp tiesību normas, tiek veidotas, lai aizsargātu vērtības.

Postindustriālajā sabiedrībā¹ pēdējos gados vērtības tiek pastiprināti definētas un normativizētas. Postmodernā kultūra, dodot ikvienam izvēli brīvi izpausties un abstrahējoties no tradicionālām kolektīvām vērtībām, ir būtiski mainījusi cilvēku uzskatus un uzvedību, kā arī kultūru kopumā. Pati kultūra ir ne vairs monohroma, bet gan multikulturāla un piedāvā vērtību plurālismu.² No vienas puses, indivīdam ir dota tāda brīvība, kāda vēsturiski vēl nav pieredzēta, – lemt par to, “kas es esmu un ko gribu ar sevi darīt”, bet, no otras puses, ir atslābušās sabiedrību kā kolektīvu vienojošās solidaritātes saites, jo tiek pārskatīts daudzu tradicionālu vērtību saturs. Tas biedē konservatīvāko sabiedrības daļu.

Vērtības organizē cilvēkus sociālai dzīvei, sniedzot priekšstatu par labo un ļauno, patieso un aplamo, nozīmīgo un nesvarīgo, ko var upurēt un kā dēļ vajag upurēties. Vērtības ir garīgas un materiālas realitātes, kas ļauj cilvēkiem apmierināt viņu vajadzības, vēlmes, intereses un liek atturēties vai tieši otrādi – piepūlēties, lai tās sasniegtu, iegūtu un saglabātu.³ Talkots Pārsons (*Talcott Parsons*, 1902–1979) pamatoja, ka ikkatram sociālo attiecību dalībniekam ir sava individuāla vērtību sistēma. Pārsons to nosauca par orientācijas sistēmu, jo vērtību sistēma nosaka gan indivīda, gan grupas orientāciju apkārtējā pasaulē, motivējot izvēlēties atbilstošu uzvedību. Pamatojoties uz vērtībām, indivīds novērtē situāciju, izvērtējot konkrēta uzvedības modeļa atbilstību morāles normu, tiesību normu prasībām vai citiem standartiem. Sabiedrības veidoto vērtību sistēmu T. Pārsons definēja kā kultūras sistēmu, kuras normu etaloni, regulējot sociālās attiecības, ir cieši savstarpēji saistīti.⁴

Mūsdienu valsts modelis – konstitucionāla pārstāvniecības demokrātija, kas sniedz indivīdam aizvien plašākas brīvības, – ir veidojies gadsimtiem, ja ne gadu tūkstošiem ilgi. Rietumu kultūras mantojumā formulētā izpratne par dabiskajām tiesībām, cilvēka vērtību un racionalitāti un sociāli atbildīgu sabiedrību vienkārši pieprasa izveidot valsts iekārtu, kurā valda tautvaldība un tiek garantētas cilvēka pamattiesības un brīvības. Šo uzskatu un vērtību sistēmas attīstības galarezultātu mēs varētu saukt par eiropēiskās konstitucionālās identitātes pamatu, kas balstās uz cilvēka cieņu kā vērtību jeb, kā uzskata Jirgens Hābermāss (*Jürgen Habermas*, dz. 1929) korelāciju starp personas pašcieņu un valsts pilsoņa statusu demokrātijā.⁵ Arī tiesiskas valsts koncepts ir Eiropas kultūras attīstības rezultāts.⁶ Savukārt

¹ Bell D. *The Coming of Post-industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. Basic Books, 1976, p. 37.

² Diez-Medrano J. *Nationalism, Ethnic Conflict and Democratic Governance*. In: Koenig M., De Guchteneire P. (eds.). *Democracy and Human Rights in Multicultural Societies*. Hampshire, Burlington: Ashgate, 2007, pp. 22–24.

³ Бачинин В. А. *Энциклопедия философии и социологии права*. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2006, с. 1007.

⁴ Парсон Т. *О структуре социального действия*. Москва: Академический Проект, 2002, с. 417–418.

⁵ Hābermāss J. *Par Eiropas konstitūciju*. Rīga: Zinātne, 2013, 37. lpp.

⁶ Sk., piemēram: Sommermann K. P., Schaffarzik B. *Handbuch der Geschichte der Verwaltungsgerichtsbarkeit in Deutschland und Europa*. Berlin: Springer Verlag, 2018, S. 3–5.

spriedze starp universālām pārnacionālām cilvēktiesībām un nacionālu valstu pilsoņu pamattiesībām ir normatīvais pamats starptautiskai dinamikai.⁷

Tiesību doktrīnā un judikatūrā pēdējās desmitgadēs ir parādījies jauns jēdziens, lai apzīmētu kādas nācijas tiesību pamatu: valsts konstitucionālā identitāte. Līdz šim konceptam Eiropas tiesiskā doma ir nonākusi pakāpeniski. Šarls Luijs Monteskjē (*Charles Louis de Secondat Baron de la Brède et de Montesquieu*, 1689–1755) definēja ideju par nācijas garu jeb mentalitāti, kas noteic ikvienas tautas dzīvi, tostarp valsts iekārtu un tiesības.⁸ Karls Fridrihs fon Savinji (*Friedrich Karl von Savigny*, 1779–1861)⁹ 19. gadsimtā pētīja “tautā valdošo tiesību garu jeb izjūtu”,¹⁰ Hanss Kelzens (*Hans Kelsen*, 1881–1973)¹¹ 20. gadsimtā rakstīja, ka valsts tiesiskā kārtība izriet no pamatnormas.¹² Savukārt 20. un 21. gadsimta mijā juristi secina, ka to nosaka valsts konstitucionālā identitāte.¹³ Vienlaikus aizvien plašāk tiek runāts par “konstitucionālo patriotismu” kā pamatu nācijas konstitucionālajai identitātei. “Konstitucionālais patriotisms” apvieno nāciju uzticībā konstitūcijai kā kopīgu vērtību nesējai.¹⁴

Eiropas tiesību filozofijā var izsekot šo konceptu pēctecīgai attīstībai. Tie ir nevis savstarpēji izslēdzoši, bet gan papildinoši koncepti. Lai gan jēdziens “konstitucionālā identitāte” bagātināja latviešu tiesību filozofiju tikai 2012. gadā, tomēr tiesību doktrīna, kas virzīta uz nācijas patības jeb mentalitātes juridisku aizsardzību, Latvijā arī iepriekš ir attīstījusies kopsolī ar Eiropas jurisprudences virzību, ja neskaita pārrāvumu padomju okupācijas gados.

Pēdējā desmitgadē ir bijušas plašas diskusijas par to, kas ir Satversmes kodols jeb mūsu valsts galvenās konstitucionālās vērtības, uz kurām balstīts Latvijas valstiskums.¹⁵ Visplašāko rezonansi sabiedrībā guva Valsts prezidenta izveidotās Konstitucionālo tiesību komisijas 2012. gada 17. septembra atzinums “Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo kodolu”.¹⁶ Liela vērība šajā atzinumā bija pievērsta valsts konstitucionālajai identitātei, uzsverot, ka valstī pastāv konstitucionālās vērtības, kas ir konkrētās sabiedrības pamatvērtības, jo nosaka valsts patību jeb identitāti. Tieši ar šo atzinumu mūsu konstitucionālo tiesību doktrīnā ienāca jauns jēdziens – konstitucionālā identitāte – un tika uzsākta diskusija par konstitucionālām vērtībām. Komisijas atzinumā uzsvērts, ka nācijas konstitucionālo identitāti visupirms nosaka valsts valoda un kultūra, bet “plašā nozīmē, pie tās pieder jo sevišķi pamatvērtības”.¹⁷

⁷ Häbermäss J. 2013, 45. lpp.

⁸ Montesquieu Ch. L. *Vom Geist der Gesetze*. Tübingen: H. Lauppische Buchhandlung, 1951, Bd. I, S. XXIII–XXIV.

⁹ Hattenhauer H. *Das Europäische Rechtsgeschichte*. 2. Aufl. Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 1994, S. 472.

¹⁰ Von Savigny Fr. C. *Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft*. Buch: Thibaut und Savigny: ihre programmatische Schriften. Hrsg. H. Hattenhauer. München, BEC, 2002, S. 95.

¹¹ Hattenhauer H. 1994, S. 684.

¹² Kelsen H. *Allgemeine Theorie der Normen*. Wien: Manz, 1979, S. 18 f.

¹³ Plašāk sk.: Rode K. *Verfassungsidentität und Ewigkeitsgarantie: Anmerkungen Zu Einem Mythos Der Deutschen Staatsrechtslehre*. New York, Washington: Peter Lang, 2011.

¹⁴ Baer S. *Rechtssoziologie. Eine Einführung in die interdisziplinäre Rechtsforschung*. Baden-Baden: Nomos, 2015, S. 72.

¹⁵ Piemēram, diskusija: Latvijas valsts kodolu meklējot. *Jurista Vārds*, 07.02.2012., Nr. 6 (705). Pieejams: <http://www.juristavards.lv/index.php?menu=DOC&id=243627> [aplūkots 19.02.2019.].

¹⁶ Konstitucionālo tiesību komisijas viedoklis “Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu”, 17.09.2012. Pieejams: http://www.president.lv/images/modules/items/PDF/17092012_Viedoklis_2.pdf [aplūkots 10.02.2019.].

¹⁷ Ibid.

Tātad katras valsts būtību veido konstitucionālas pamatvērtības. Šīs pamatvērtības pastāv tautas apziņā un vieno tautu, bet to aizsardzībai, kā arī tiesiskās noteiktības labad tās tiek fiksētas konstitūcijā. Te varētu pievienot atziņu, ka valsts simboli arī ir kolektīvas vērtības, kas vieno sabiedrību, piesaistot to valstij un paužot valstsgribu, un tāpēc arī pieder pie valsts konstitucionālās identitātes. Proti, karogs, himna un ģerbonis materializē un iezīmē sociālo kopību. Attieksme pret valsts simboliem ļauj spriest par personas attieksmi pret savu valsti un tautu, kas citādi lielākoties paliek sabiedrībai slēpta.

Lai gan postmodernajā kultūrā tiek runāts par vērtību relativismu, ko cita starpā nosaka multikulturālas sabiedrības izveidošanās un personas pamattiesību tālāka attīstība, taču joprojām pastāv vērtības, kuras par būtiskām tiek atzītas kolektīvi un nemainīgi. Savukārt vērtīborientācijas nesaskaņas sabiedrībā veicina vērtību pārvērtēšanu un nostiprināšanos, jo liek katram diskusijas dalībniekam pārbaudīt un precizēt savas pozīcijas.¹⁸ Tomēr tieši konstitucionālās vērtības kā kolektīvi orientieri apvieno sabiedrību, padara iespējamu personu savstarpēju sapratni, paaudžu pēctecību un līdz ar to nodrošina valsts pastāvēšanu laikā.¹⁹

Konstitucionālo identitāti, kas vieno nāciju apziņas līmeni, visupirms to juridiski nostiprinot, var aizsargāt likumdevējs, izvēršot pamatvērtību saturu konstitūcijā, konstitucionālajos likumos un arī likumos. Latvijā nav konstitucionālo likumu tradīcijas, lai gan atsevišķi šādi likumi mūsu tiesību sistēmā tikuši pieņemti.²⁰ Mūsu likumdevējs tradicionāli konstitucionālo identitāti juridiski nostiprinājis tieši konstitūcijā. Tā tika darīts, izstrādājot Satversmi,²¹ un tā notiek arī mūsdienās. Pēdējie šādi konstitūcijas grozījumi tika veikti 2014. gada jūnijā, Latvijas Republikas 1922. gada Satversmei pievienojot jaunu ievadu.²² Tā teksts ietver nozīmīgākos latviešu tautas vēstures krustpunktus, kā arī būtiskākās tautas tradīcijas un konstitucionālās vērtības. Tautas vēsture un tradīciju konstitucionālā nozīme iepriekš nebija iekļauta Satversmē, taču ievadā minētās vērtības – "latviešu valoda kā vienīgā valsts valoda, brīvība, vienlīdzība, solidaritāte, taisnīgums, godīgums, darba tikums un ģimene kā saliedētas sabiedrības pamats"²³ – jau bija nostiprinātas Satversmes tekstā. Latviešu valoda kā valsts valoda tika noteikta Satversmes 4. pantā 1998. gadā.²⁴ Līdz tam 4. pantā bija noteikts tikai valsts karoga standarts. Savukārt tādas konstitucionālās vērtības kā vienlīdzību, brīvību, solidaritāti, ģimeni līdz Satversmes ievada pieņemšanai cita starpā aizsargāja pamattiesību normas. Taču konstitucionālo vērtību ziņā visietilpīgākā norma ir Satversmes

¹⁸ Sīle V., Silis V. Refleksija par vērtībām tagadnes kontekstā. Akadēmiskā Dzīve, 2017/2018, Nr. 54, 76. lpp.

¹⁹ Plašāk sk.: Osipova S. Tautas gars, pamatnorma un konstitucionālā identitāte. Grām.: Tiesību interpretācija un tiesību jaunrade – kā rast pareizo līdzsvaru. Latvijas Universitātes 71. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2013, 303.–309. lpp.

²⁰ Latvijas Republikas konstitucionālais likums "Par Latvijas Republikas valstisko statusu": LV likums. Pieņemts 21.08.1991. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=69512> [aplūkots 18.02.2019.]; Latvijas Republikas konstitucionālais likums "Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi": LV likums. Pieņemts 10.10.1991. Pieejams: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=72346> [aplūkots 18.02.2019.].

²¹ Pleps J. Latvijas valsts konstitucionālie pamati. Grām.: Latvieši un Latvija. III sēj. Atjaunotā Latvijas valsts. Zin. red. T. Jundzis, G. Zemītis. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013, 119.–122. lpp.

²² Grozījums Latvijas Republikas Satversmē: LV likums. Pieņemts 19.06.2014. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/267428-grozijums-latvijas-republikas-satversme> [aplūkots 18.02.2019.].

²³ Latvijas Republikas Satversme. Rīga: Latvijas Republikas Saeima, 2017, 3. lpp.

²⁴ Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē: LV likums. Pieņemts 15.10.1998. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/50292-grozijumi-latvijas-republikas-satversme> [aplūkots 11.03.2019.].

1. pants, kurš nosaka: "Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika."²⁵ Mūsdienu demokrātiskai valstij jābūt arī tiesiskai valstij, citādi tiktu kavēta demokrātijas īstenošana,²⁶ savukārt demokrātiskas tiesiskas valsts galvenais mērķis ir taisnīguma nodrošināšana.²⁷

Otrs valsts orgāns, kurš primāri aizsargā valsts konstitucionālās vērtības, ir konstitucionālā tiesa.²⁸ Konstitucionālā justīcija darbojas, lai aizsargātu ne tikai konstitūcijas tekstu, bet arī tajā ietvertu konstitucionālo identitāti, konstitucionālās vērtības.²⁹ Mēs aizvien biežāk runājam par iekšējiem un ārējiem apdraudējumiem valsts suverenitātei un tās konstitucionālajai identitātei. Tāpēc valstiskuma sargāšanai konstitucionālās tiesas konstitucionālās justīcijas ietvaros ir uzņēmušas veikt tā saukto identitātes kontroli, kā tā nodēvēta vācu konstitucionālajā doktrīnā. Šāda kontrole jau ir tik pašsaprotama, ka to māca tiesību zinātņu studentiem, kuri apgūst konstitucionālo tiesību pamatus.³⁰ Arī Satversmes tiesa savā judikatūrā ir vērtējusi apstrīdētā regulējuma vai pieteikuma iesniedzēja argumentu atbilstību Latvijas Republikas konstitucionālajai identitātei un analizējusi vērtības, kas liktas Latvijas Republikas pamatā.³¹

2. Valsts valoda kā konstitucionāla vērtība un konstitucionālās identitātes raksturlielums

Latvijas Republikas konstitucionālo identitāti raksturo nāciju vienojoši simboli, kas vienlaikus ir konstitucionālas vērtības. Visupirms jāmin latviešu valoda. Profesore Ina Druviete (dz. 1958) raksta: "Latviešu valoda arī 21. gadsimtā atspoguļo tautas vēsturi, kultūru un valodu kontaktu aspektā: tā ir neatņemama tautas dvēseles jeb, mūsdienu terminoloģijā, nacionālās identitātes daļa."³²

Vārds jeb valoda, kurā materializējas doma, ir viens no atskaites punktiem ikvienas sabiedrības izveidei un pastāvēšanai. Valoda ir eksistenciāli svarīga ikvienai personai.³³ Valoda pilnveido cilvēku no bioloģiskas būtnes par sociālu būtni, dodot iespēju sazināties ar citiem cilvēkiem un liekot pamatu domāšanai, veidojot cilvēka personību. Valodas apgūšana palīdz personai iekļauties sabiedrībā.³⁴

²⁵ Latvijas Republikas Satversme, I nodaļa.

²⁶ Grigore-Bāra E., Kovaļevska A., Liepa L., Levits E., Mits M., Rezevska D., Rozenvalds J., Sniedzīte G. Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika. Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Zin. vad. R. Balodis. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014, 152. lpp.

²⁷ Satversmes tiesas 11.04.2007. spriedums lietā Nr. 2006-28-01, 20.1. punkts.

²⁸ Cox A. The Court and the Constitution. Boston: Houghton Mifflin Company, 1987, p. 347.

²⁹ Degenhart Ch. Staatsrecht I Staatsorganisationsrecht. Mit Bezügeb zum Europarecht. 33. Aufl. Heidelberg: C. F. Müller, 2017, S. 333–334.

³⁰ Ibid., S. 108.

³¹ Ir pieņemta virkne būtisku spriedumu, kas ietver ar konstitucionālo identitāti un vērtībām saistītas atziņas, piemēram: Satversmes tiesas 29.11.2007. spriedums lietā Nr. 2007-10-0102, 17. punkts, Satversmes tiesas 29.06.2018. spriedums lietā Nr. 2017-25-0120, 2. punkts, Satversmes tiesas 02.07.2015. spriedums lietā Nr. 2015-01-01, 15.1. punkts u. c.

³² Druviete I. Latviešu valoda pēc neatkarības atgūšanas: valodas situācija un valodas politika. Grām.: Latvieši un Latvija. III sēj. Atjaunotā Latvijas valsts. Zin. red. T. Jundzis, G. Zemītis. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013, 245. lpp.

³³ Schweizer R. J. Sprache als Kultur und Rechtgut. In: Sommermann K. P., Huster S., Schulte M., Ruffert M. et al. Kultur und Wissenschaft: Berichte und Diskussionen auf der Tagung der Vereinigung der Deutschen Staatsrechtslehrer in Frankfurt am Main vom 5. bis 8. Oktober 2005. Berlin: Walter de Gruyter, 2011, S. 381.

³⁴ Luhmann N. Rechtssoziologie. Bd. II. München: Rowohlt, 1972, S. 224.

Personas valoda apkārtējiem sniedz plašas zināšanas par runātāju: ļauj saprast personas saknes, proti, no kura reģiona tā nāk, izglītības līmeni, varbūt pat nodarbošanos, gaumi, takta sajūtu un humora izjūtu. Runātāja valodas lietojums ļauj sabiedrībai nošķirt “savējo”, kurš runā dzimtajā valodā, no tā, kam šī valoda ir svešvaloda.³⁵ Proti, valodā mēs komunicējot izsakām sevi, un mūsu valoda raksturo mūs. Niklass Lūmans (*Niklas Luhmann*, 1927–1998)³⁶ rakstīja, ka “sabiedrība nav spējīga iziet ārpus tām robežām, kuras tiek nospraustas valodā”.³⁷ Viennozīmīgi valoda ir būtisks sabiedrības raksturlielums, saliedētājs un vērtība, kas ļauj nodrošināt sabiedrības ilgtspēju.

Savukārt valsts valoda līdz ar citām valodas sociālajām funkcijām veic arī specifiskus valstiski svarīgus uzdevumus, jo nodrošina valsts funkcionēšanu un komunikāciju starp personu un valsti.³⁸ Proti, valsts valoda visupirms ir konstitūcijas, likumu, pārvaldes un justīcijas valoda. Vienlaikus valsts valoda nodrošina sabiedrības integrāciju, nodrošinot iespēju sabiedrības locekļiem savstarpēji komunicēt visiem saprotamā valodā.³⁹ Lai persona varētu pilnvērtīgi līdzdarboties sociālajos procesos, valsts pienākums ir veidot izglītības sistēmu, kurā apmācība notiek valsts valodā. Ideoloģiski izglītība raksturojama gan kā pamattiesības, gan kā instruments, kas ļauj personai iekļauties pilsoniskā sabiedrībā un īstenot savas pamattiesības.⁴⁰ Veidojot izglītību valsts valodā, valsts gan sekmē pilsoniskās sabiedrības vienotību, gan nodrošina katras personas pamattiesību īstenošanas priekšnoteikumu.

Valsts valoda nav nošķirama no nācijas konstitucionālās identitātes, uzskata profesors Volfgangs Kāls (*Wolfgang Kahl*, dz. 1965).⁴¹ Lai gan valoda ir būtiska nacionālās un arī konstitucionālās identitātes sastāvdaļa, tomēr noteiktu sociālu procesu dēļ, kas noris postmodernā sabiedrībā, valsts valoda tiek apdraudēta kā lielās, tā mazās valstīs. Lielu nāciju varētu raksturot kolektīva pašpietiekamības un pašvērtības apziņa, taču mazu nāciju bieži vieno bailes pazust, izšķīst lielajās nācijās, zaudējot savu valodu un tādējādi savu patību. “Mūsu misija (ir) izdzīvot kā tautai,” Lietuvas Republikas simtgadi sagaidot, teica Biržu pilsētas mērs Valdemārs Vaļķūns (*Valdemaras Valkiūnas*, dz. 1959).⁴² Šī atziņa kodolīgi raksturo visu emocionālo spektru, kas valda nelielām nācijām piederīgu cilvēku domās un jūtās.

Tomēr mūsdienās var būt apdraudēta arī lielas nācijas valoda. To nosaka globalizācijas procesi. No vienas puses, pasaulē atkal ir sākusies “lielā tautu staigāšana”, bet, no otras puses, komunikācijai tīmeklī nav robežu. Globalizācija nozīmē personu saziņu bez robežām. Tas bagātina cilvēkus, taču vienlaikus ietekmē valodas lietojumu. Piemēram, apdraudējumu valodai varētu radīt liels skaits tādu valodas

³⁵ Luhmann N. 1972, S. 92.

³⁶ Raiser T. Das lebende Recht. Rechtssoziologie in Deutschland. Baden-Baden: Nomos Verlag, 1999, S. 139.

³⁷ Луман Н. Общество как система. Москва: Логос, 2004, с. 45.

³⁸ Lässig C. L. Deutsch als Gerichts- und Amtssprache. Berlin: Duncker & Humblot, 1980, S. 11–15.

³⁹ Kahl W. Sprache als Kultur- und Rechtsgut. In: Sommermann K. P., Huster S., Schulte M., Ruffert M. et al. Kultur und Wissenschaft: Berichte und Diskussionen auf der Tagung der Vereinigung der Deutschen Staatsrechtslehrer in Frankfurt am Main vom 5. bis 8. Oktober 2005. Berlin: Walter de Gruyter, 2011, S. 421.

⁴⁰ Jarinovska K. 112. Ikvienam ir tiesības uz izglītību. Valsts nodrošina iespēju bez maksas iegūt pamatzglītību un vidējo izglītību. Pamatizglītība ir obligāta. Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Zin. vad. R. Balodis. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014, 636. lpp.

⁴¹ Kahl W. 2011, S. 393.

⁴² Licītis E. Saruna ar Biržu mēru Valdemāru Vaļķūnu Lietuvas 100 gadu jubilejā. Latvijas Avīze, 16.02.2018., Nr. 34 [5973], 4. lpp.

lietotāju, kuriem tā nav dzimtā valoda. Angļu valoda ir dzimtā valoda 400 miljoniem runātāju, savukārt 1,4 miljardiem cilvēku tā ir pirmā svešvaloda.⁴³ Kad savā starpā sazinās runātāji, kuriem angļu valoda ir svešvaloda un kuru valodas zināšanas nav pietiekamas, lai sazinātos korektā valodā, tas var novest pie atkāpšanās no gramatikas likumiem un atteikšanās no valodas bagātā vārdu krājuma, vārdu lietošanas pārnestā nozīmē utt. Tas iezīmē zināmu valodas vulgarizāciju.⁴⁴ Proti, tas, ka valodu lieto milzumdaudz personu, kuras šo valodu īsti nepārvalda, var valodas plašo plūdumu sašaurināt līdz skopam minimumam, kas tiek lietots gramatiski nepareizās formās. Šāds, piemēram, ir *british english* apdraudējums globalizācijas procesos, kad, angļiski sazinoties svešautiešiem, tiek lietota visai primitīva angļu valoda ar salīdzinoši nelielu vārdu krājumu.⁴⁵ Līdzīgi iet arī vācu valodai. Daudziem Vācijas iedzīvotājiem vācu valoda nav ne dzimtā valoda, ne valoda, kurā mājās runā ģimene. Tāpēc austriešu un vācu prese pauž bažas par vācu valodas nākotni, jo skolā bieži vien klasē vienīgais cilvēks, kas runā pareizā vācu valodā, ir skolotāja.⁴⁶ Tomēr ikviena valoda ir pakļauta dabiskām nenovēršamām izmaiņām. Valoda dzīvo līdz ar nāciju. Mainās sabiedrība, un tai līdzīgi mainās arī valodas lietojums.⁴⁷

Lielu nāciju varētu satraukt zināms tās valodas pienācīga lietojuma apdraudējums, turpretī maza nācija baidās zaudēt savu valodu. Savukārt zaudēt valodu nācijai nozīmētu zaudēt arī būtisku daļu no kultūras mantojuma. Ikvienā kultūrā būtiska tās daļa ir piesaistīta verbālai formai: folklorā, literatūrā, kinofilmās, dziesmu lirika. Tostarp arī visa jurisprudences, proti, tiesību normas, judikatūra un doktrīna, tiek formulēta verbāli.⁴⁸

Latviešu nācija ir maza, to runātāju skaits, kuriem latviešu valoda ir dzimtā valoda, sasniedz aptuveni 1,5 miljonus.⁴⁹ Vēsturiski ilgu laiku mēs esam bijusi tauta, kas pakļauta citu tautu kundzībai, un tas ir ietekmējis arī valodas attīstību un lietojumu. No 13. gadsimta līdz pat 19. gadsimta beigām lielākajā daļā Latvijas teritorijas valsts valoda bija vācu, bet 19. gadsimta beigās, kad Krievijas impērijā tika uzsākti valsts centralizācijas un rusifikācijas procesi, par valsts valodu kļuva krievu valoda.⁵⁰ Rusifikācijas politika Baltijā skāra visas sabiedrības dzīves jomas – gan valsts pārvaldi, gan kultūras dzīvi, gan izglītību,⁵¹ apdraudot latviešu valodas turpmāku pastāvēšanu.⁵² 1918. gadā tika dibināta Latvijas valsts,

⁴³ Millward C. M., Hayes M. A Biography of the English Language. Cengage Learning, 2011, pp. 341–345.

⁴⁴ Piemēram, viduslaiku tautu kopējā valoda bija latīņu valoda, bet liela daļa mazizglīto to tās lietotāju un visai bieži arī izglīto tas personas runāja vulgārā latīņu valodā. Richter M. Studies in Medieval Language and Culture. Dublin: Four Courts Press, 1995, pp. 44–46.

⁴⁵ Interesants pētījums par angļu valodas likteni globalizētā pasaulē: Hackert S. The Emergence of the English Native Speaker: A Chapter in Nineteenth-Century Linguistic Thought. Boston, Berlin: Walter de Gruyter, 2012, pp. 241–270.

⁴⁶ Arp S., Elger K. Wo Deutsch eine Fremdsprache ist. In: Spiegel online. Pieejams: <http://www.spiegel.de/spiegel/integration-an-manchen-schulen-bleiben-migrantenkinder-fast-unter-sich-a-1200736.html> [aplūkots 11.03.2019.], sk. arī: So viele Schüler sprechen in ihrem Alltag nicht Deutsch. In: News. Pieejams: <https://www.news.at/a/schule-deutsch-alltag-10322825> [aplūkots 11.03.2019.].

⁴⁷ Millward C. M., Hayes M. 2011, pp. 8–16.

⁴⁸ Kahl W. 2011, S. 421.

⁴⁹ Latviešu valoda ir Latvijas Republikas valsts valoda. Latviešu valodas aģentūra. Pieejams: <https://valoda.lv/valsts-valoda/> [aplūkots 11.03.2019.].

⁵⁰ Plašāk sk.: Osipova S. Latviešu juridiskās valodas attīstība pēc Pirmā pasaules kara. Grām.: Latvijas Universitātes žurnāls Juridiskā zinātne. 1. sēj. Rīga: Latvijas Universitāte, 2010, 81.–100. lpp.

⁵¹ Thaden E. C. Russification in the Baltic Provinces and Finland, 1855–1914. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2014, pp. 33–75.

⁵² Rakstā nav izvērstas, kā Krievijas impērijā tika ierobežotas minoritāšu tiesības, taču tikai viens piemērs: skolās mācības notika krievu valodā, un minoritāšu bērni nedrīkstēja savā starpā sarunāties dzimtajā

latvieši kļuva par valstsnāciju, bet latviešu valoda – par valsts valodu. Jau valsti dibinot, bija skaidrs, ka latviešu valoda kļūs par pilnvērtīgu nācijas valodu tikai tad, ja latviski būs iespēja sazināties visās sabiedrisko attiecību jomās: politikā, zinātnē, kultūrā, sadzīvē utt. Ja valoda nespēj nodrošināt kaut vienu no sabiedrisko attiecību jomām ar pietiekamu vārdu krājumu, tad komunikācijai nākas izmantot citas valodas jēdzienus vai pilnībā pāriet uz komunikāciju citā valodā. Tas ir būtisks apdraudējums ikvienai valodai. Laikā, kad citu nāciju valodas tika plaši lietotas valsts iestādēs un izglītībā, latviešu valoda no šī sabiedrisko attiecību lauka bija izslēgta. Latviešu valodai bija isā laikā būtiski jāpapildina vārdu krājums ar jauniem jēdzieniem, cita starpā zinātnē un politikā. Tāpēc viens no jaunās valsts uzdevumiem bija dibināt nacionālu augstskolu, kas attīstītu latviešu valodu visās zinātņu nozarēs un sagatavotu jaunos speciālistus, kuri savus amata pienākumus varētu veikt latviešu valodā. Latvijas Tautas padomes 3. sesijas 2. sēdē 1919. gada 15. jūlijā pēc tam, kad Latvijas Pagaidu valdības vadītājs Kārlis Ulmanis (1877–1942) līdz ar daudziem citiem nekavējoties risināmiem jautājumiem bija minējis: “Jāķeras pie darba Latvijas Universitātes atvēršanai: vēl šīnī rudenī mēs ceram to veikt,”⁵³ tika nobalsots par nacionālas augstskolas dibināšanu. Šim lēmumam sekoja Latvijas Pagaidu valdības rīkojums “Par Rīgas Politehniskā institūta pārņemšanu”, lai uz tā bāzes dibinātu nacionālo augstskolu.⁵⁴

Tomēr arī pēc valsts dibināšanas līdzās latviešu valodai valsts orgānos un iestādēs turpināja lietot bijušās valsts valodas – vācu un krievu.⁵⁵ Jau 1932. gadā, lai sekmētu latviešu valodas lietošanu valsts pārvaldē, tika izdoti Noteikumi par valsts valodu, kuri regulēja: “Valsts valodas lietošana obligātoriska armijā, flotē un visās pārējās valsts un pašvaldības iestādēs un uzņēmumos, kā arī atsevišķu pilsoņu un juridisko personu satiksmē ar tām.”⁵⁶ Taču, vērtējot situāciju valstī un respektējot minoritāšu tiesības, sekoja atrunas:

“2. piezīme. Pašvaldību orgānu sēdēs līdz 1935. gada pārvēlēšanām, ar priekšsēdētāja atļauju, vai vismaz ar attiecīgā orgāna 1/3 locekļu pieprasījumu, var lietot arī vācu un krievu valodu, bet uz viena sēdes dalībnieka pieprasījumu šīnīs valodās turētās runas tulkojamas latviski.

3. Pilsētu un pagastu pašvaldībām, kurās pēc pēdējās tautas skaitīšanas datiem, vienas atsevišķas mazākuma tautības piederīgo nav mazāk par 50 procentiem, pašvaldības attiecībās ar šīs tautības piederīgiem pielaižama arī vācu vai krievu valodas lietošana. Minēto pašvaldību iestāžu sēdēs vācu vai krievu valodā turētās runas un iesniegumi uz viena sēdes dalībnieka pieprasījumu jātulko latviski.”⁵⁷

Tikai 1934. gadā pēc autoritārā vadoņa Kārļa Ulmaņa nākšanas pie varas latviešu valoda kļuva par vienīgo valodu, kurā notiek saziņa valsts iestādēs. Uzrunājot tautu Rankā, Madonā un Madlienā, 1934. gada 16. un 17. jūnijā K. Ulmanis teica: “[...] kas ir pirmā valoda Latvijā, – proti, šī pirmā valoda ir latviešu valoda! Mums nācās piedzīvot ..., ka dažās pašvaldības iestādēs jaunieceltie valdes locekļi

valodā. Interesenti var plašāk lasīt, piemēram, atmiņu grāmatā: Fēgezaks Z. fon. Baltiešu gredzens. Rīga: Vesta LK, 2019.

⁵³ Latvijas Tautas Padomes sēdes stenogrammas. Rīga: Satversmes sapulces izdevums, 1920, 108. lpp.

⁵⁴ Latvijas Pagaidu valdības rīkojums “Par Rīgas Politehniskā institūta pārņemšanu”. Valdības Vēstnesis, 1919, Nr. 3, 3. lpp.

⁵⁵ Plašāk sk.: Osipova S. 2010, 81.–100. lpp.

⁵⁶ Noteikumi par valsts valodu: Ministru kabineta noteikumi. Pieņemts 18.02.1932. Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums, 1932, Nr. 4, 55. lpp.

⁵⁷ Ibid.

nevar saprasties ar saviem darbiniekiem, jo tie nemāk latviski. Tik daudz taču mēs varam prasīt, lai tur būtu palīgi un darbinieki, kas prot latviski.”⁵⁸ 1935. gadā tika pieņemts Likums par valsts valodu.⁵⁹ Tikai dažus gadus vēlāk, 1940. gadā, padomju okupācija nāca līdz ar jaunu rusifikācijas vilni.⁶⁰ Turēšanās pie savas valodas latviešiem nozīmēja palikšanu latvietībā par spīti tam, ka padomju vara bija izveidojusi “tautu sakausēšanas katlu”, kurā visām padomju tautām bija jāsakūst vienotā padomju tautā, kas runā krievu valodā. Latviešu vēsturiskajai pieredzei valodas jomā bija nozīme, 1990. gadā veidojot atjaunotās Latvijas Republikas valodu politiku un sevišķi rūpīgi aizsargājot latviešu valodu kā valsts valodu.⁶¹

Simptomātiski, ka aptuveni vienā laikā 20. gadsimta beigās gan jaunās valstis, gan valstis ar ievērojamu pieredzi nostiprināja valsts valodas statusu savās konstitūcijās. Nacionālie likumdevēji apzināja un aizsargāja konstitucionālo identitāti. Baltijas valstīm ir diezgan savstarpēji salīdzināmi risinājumi. Igaunijas 1992. gada 28. jūnija konstitūcijas sadaļā par valsts pamatiem 6. pantā ir noteikts: “Igauņu valoda ir valsts valoda.”⁶² Lietuvas 1992. gada 25. oktobra konstitūcijas 1. daļas 14. pants pasludina lietuviešu valodu par valsts valodu.⁶³ Latvija pēdējā no Baltijas valstīm valsts valodu iestrādāja 1922. gada Satversmē, 1998. gada 15. oktobrī Satversmes 4. pantu papildinot ar pirmo teikumu: “Valsts valoda Latvijas Republikā ir latviešu valoda.”⁶⁴ Baltijas valstis, kurām valsts valoda ir īpaši nozīmīgs jautājums, nebūt nav ne pirmās, ne vienīgās, kas savās konstitūcijās nostiprināja valsts valodu kā vienu no pamatvērtībām. Arī Francija savā 1958. gada konstitūcijā gandrīz simultāni ar Baltijas valstīm 1992. gada 25. jūnijā veica papildinājumus. Konstitūcijas I daļas “Par suverenitāti” 2. pants tika papildināts ar pirmo punktu “Franču valoda ir Republikas valoda”, atstājot aiz valodas kā nācijas suverenitātes pamata valsts karogu, himnu, republikas devīzi un principus.⁶⁵ Globālajā, multikulturālajā pasaulē, lai aizsargātu savu konstitucionālo identitāti, valstis apzinās valsts valodas nozīmi un nepieciešamību to papildus juridiski aizsargāt.

3. Latviešu valoda zinātnē un izglītībā: kopsakars un apdraudējumi

Latvijas likumdevējs valsts valodu konstitucionāli ir aizsargājis divkārt: 1998. gada 15. oktobrī papildinot 1. nodaļas 4. pantu ar pirmo teikumu, kā arī 2014. gada jūnijā, pievienojot Satversmei jaunu ievadu, kurā noteikta “latviešu valoda kā vienīgā valsts valoda”.⁶⁶ Tā bija likumdevēja atbilde uz tā saucamo valodas referendumu jeb 2012. gada tautas nobalsošanu par likumprojektu “Grozījumi

⁵⁸ Ulmanis K. Runa tautas sapulcēs Rankā, Madonā un Madlienā 16. un 17. jūnijā. Valdības Vēstnesis, 1934, Nr. 135, 1. lpp.

⁵⁹ Likums par valsts valodu: LV likums. Pieņemts 05.01.1935. Valdības Vēstnesis, 1935, Nr. 7, 1. lpp.

⁶⁰ Pelkaus E. Okupācijas varu politika Latvijā 1939–1991: dokumentu krājums. Latvijas Valsts arhivs. Rīga: Nordik, 1999, 347.–348. lpp.

⁶¹ Druviete I. 2013, 258. lpp.

⁶² The Constitution of the Republic of Estonia passed by a referendum held on 28 June 1992. Pieejams: <http://www.legaltext.ee/text/en/X0000K1.htm> [aplūkots 10.03.2019.].

⁶³ The Constitution of the Republic of Lithuania passed by a referendum held on 25 October 1992. Pieejams: http://www.lrkt.lt/Documents2_e.html [aplūkots 10.03.2019.].

⁶⁴ Likums “Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē”: LV likums. Pieņemts 15.10.1998. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=50292> [aplūkots 10.03.2019.].

⁶⁵ French Constitution held on 4 October 1958. Pieejams: <http://www.assemblee-nationale.fr/english/8ab.asp> [aplūkots 10.03.2019.].

⁶⁶ Latvijas Republikas Satversme. 2017, 4. lpp.

Latvijas Republikas Satversmē”, kas paredzēja mainīt Latvijas Republikas Satversmes 4., 18., 21., 101. un 104. pantu, piešķirot krievu valodai otrās valsts valodas statusu.⁶⁷ Šis referendums apliecināja latviešu valodas kā nāciju apvienojošas konstitucionālas vērtības nozīmi. Referendumā piedalījās nepieredzēti liels pilsoņu skaits – 70,5% balsstiesīgo, no kuriem par otrās valsts valodas statusa piešķiršanu krievu valodai nobalsoja 24,9% vēlētāju, bet pret – 74,8%.⁶⁸ Referenduma rezultāti aktualizēja jautājumu par latviešu valodu kā vienīgo valsts valodu, kas pieder pie Satversmes negrozāmā kodola un veido Latvijas Republikas konstitucionālo identitāti.

Satversmes tiesa jau 2001. gadā uzsvēra: “Ņemot vērā vēsturiskās īpatnības, to, ka latviešu skaitliskais sastāvs 20. gadsimta laikā valsts teritorijā ir samazinājies, atsevišķās lielākajās pilsētās, arī Rīgā, pamatnācija joprojām ir minoritāte un latviešu valoda tikai nesen atguvusi valsts valodas statusu, nepieciešamība aizsargāt valsts valodu un nostiprināt tās lietošanu ir cieši saistīta ar Latvijas valsts demokrātisko iekārtu.”⁶⁹ “[Tāpēc] ievērojot latviešu valodas kā valsts valodas nostiprinājumu Satversmē, kā arī to, ka globalizācijas apstākļos Latvija ir vienīgā vieta pasaulē, kur var tikt garantēta latviešu valodas un līdz ar to arī pamatnācijas pastāvēšana un attīstība, latviešu valodas kā valsts valodas lietošanas jomas sašaurinājums valsts teritorijā uzskatāms arī par valsts demokrātiskās iekārtas apdraudējumu.”⁷⁰

Viss iepriekšminētais apliecina Latvijas likumdevēja un konstitucionālās justīcijas pūles,⁷¹ aizsargājot valodu. Varētu likties, ka Latvijas valsts un nācija ir darījusi visu, lai latviešu valoda kā vērtība būtu juridiski aizsargāta, lai tā varētu pildīt savu kultūrpolitisko misiju, proti, būt galvenā saziņas valoda Latvijas Republikā visās dzīves sfērās. Taču diemžēl tā nav. Īpaši aktuāls ir jautājums par latviešu valodas lietojumu zinātnē, kas skatāms ciešā kopsakarā ar izglītību, jo pētniecība ir turpinājums izglītībai.⁷² Savukārt izglītība ir atkarīga no pētniecības rezultātiem, tostarp mācību grāmatām, kurās tiek attīstīti jaunākajiem zinātnes atklājumiem atbilstoši jēdzieni latviešu valodā.

Pētot zinātniskās darbības normatīvo regulējumu, iezīmējas latviešu valodas apdraudējums globalizācijas iespaidā. Proti, apdraudējums latviešu valodas lietojumam un līdz ar to arī valodas attīstībai zinātnē izriet no normatīvā regulējuma, kuru noteikusi tā pati valsts, kas vienlaikus uzsver, ka mūsu nācijas galvenā vērtība ir latviešu valoda. No vienas puses, valsts ir veikusi virkni pasākumu, lai paplašinātu valsts valodas lietojumu izglītībā: ir pieņemts Valsts valodas likums (cik autore izpētījusi, šis ir vienīgais likums, kas gandrīz 20 gadu laikā nav grozīts),⁷³ vairākus gadu desmitus cittaunieši bez maksas apguvuši latviešu valodu, aktīvi darbojas Valsts valodas centrs un Latviešu valodas aģentūra, pēctecīgi un

⁶⁷ Par grozījumiem Latvijas Republikas Satversmē. 2012. Centrālā vēlēšanu komisija. Pieejams: <https://www.cvk.lv/lv/tautas-nobalsošanas/par-grozijumiem-latvijas-republikas-satversme-2012> [aplūkots 10.03.2019.].

⁶⁸ 2012. gada 18. februāra tautas nobalsošana par likumprojekta “Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē” pieņemšanu. Balsotāju aktivitāte. Centrālā vēlēšanu komisija. Pieejams: <http://www.tn2012.cvk.lv/activities.html> [aplūkots 10.03.2019.].

⁶⁹ Satversmes tiesas 21.12.2001. spriedums lietā Nr. 2001-04-0103, 3.2. punkts.

⁷⁰ Ibid.

⁷¹ Satversmes tiesā skatīta virkne lietu, kurās analizēta valsts valoda kā konstitucionālās identitātes sastāvdaļa, piemēram, 21.12.2001. spriedums lietā Nr. 2001-04-0103, 05.06.2003. spriedums lietā Nr. 2003-02-0106, Satversmes tiesas 17.11.2017. lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2017-01-01.

⁷² Sordet B. Iespējamā Eiropa. Rīga: Mansards, 2014, 37. lpp.

⁷³ Valsts valodas likums: LV likums. Pieņemts 09.12.1999. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=14740> [aplūkots 14.03.2019.].

apdomīgi lēni tiek reformētas skolu ar krievu apmācības valodu programmas, lai pārietu uz mācībām valsts valodā, likumos ir ierobežojumi augstskolās docēt svešvalodās (Izglītības likuma 9. pants nosaka: “Valsts, pašvaldību un valsts augstskolu izglītības iestādēs izglītību iegūst valsts valodā.”)⁷⁴ utt. Valsts mērķtiecīgi ir darbojusies, lai izglītības valoda valstī būtu latviešu valoda.

Vai tiešām šo valsts centienu rezultātā latviešu valoda pilnasinīgi nosedz visas dzīves jomas? Ne gluži, un pat ne izglītībā. Globalizētā pasaule diktē savus noteikumus. Latvijas augstskolas tiecas pēc starptautiskiem reitingiem, kurus savukārt var iegūt tikai tad, ja pētnieki publicē savus darbus angļu valodā tiešsaistes zinātniskos laikrakstos. Zinātne ir kļuvusi par preci, kas tiek piedāvāta pasaules tirgū. Noiets ir pētījumiem angļu valodā. Bernards Sordē (*Bernard Sordet*, dz. 1942) secina, ka “[t]irgos ar stabilu noietu nav jānopūlas ar pētniecību, ko iespējams delokalizēt citās valstīs”.⁷⁵ Savukārt pētniecība nacionālās valodās ir luksuss, ko var atļauties tikai bagātas valstis.

Latvijas zinātnes starptautiskā atpazīstamība pēdējo gadu desmitu laikā tiek mērķtiecīgi sekmēta ar normatīvos aktos iekļautām prasībām zinātniekiem. Kopš 20. gadsimta pirmās desmitgades valsts stimulē zinātniekus publicēt darbus svešvalodās zinātniskos recenzētos laikrakstos. Lai šos procesus iedzīvinātu, tika izveidots eksperta statuss kā īpaša zinātnieka kvalitātes zīme un Zinātnes padome, kas šo statusu piešķir.⁷⁶ Laika gaitā eksperta statusa nozīme pieauga, cita starpā doktora grāda piešķiršanas procedūrās, bet prasības, lai šo statusu iegūtu, aizvien vairāk ierobežoja Latvijas zinātnieku brīvu izvēli, kur un kādā valodā publicēties.⁷⁷ Zinātnieku brīvības ierobežošana atsaucas arī uz valsts valodas lietojumu izglītībā, jo mazinās zinātnisko publikāciju skaits latviešu valodā, tostarp mācību grāmatu skaits, kas vitāli nepieciešamas studijām latviešu valodā. Jau tagad daudzās studiju programmās gluži kā padomju laikos latviski ir tikai lekcijas, bet visa studiju literatūra pamatā ir svešvalodās, tikai LPSR literatūra bija krievu valodā, tagad – galvenokārt angļu valodā. Visās zinātņu nozarēs ienāk aizvien jauni jēdzieni, kas angļiski ir saprotami gan pasniedzējam, gan studentam, tāpēc nav nepieciešamības tos tulkot latviski. Tas savukārt noved pie tā, ka latviešu valodas attīstība noteiktās nozarēs nenotiek pietiekami dinamiski vai nenotiek vispār. Publiskajā telpā aizvien biežāk, ekspertiem diskutējot par savu nozari, līdz ar latviešu vārdiem komunikācijā iezogas angļu valodas jēdzieni. Proti, ir atklāts jauns fenomens, kam globālajā zinātnē jau ir jēdziens, bet latviskā nosaukuma tam nav un, iespējams, arī nebūs. Sekas ir tālejošas: vispirms kavējas latviešu valodas attīstība kādā zinātnes novirzienā, un tas rezultējas stagnācijā izglītībā latviešu valodā šajā nozarē, bet vēl pēc kāda laika speciālisti nespēs latviski komunicēt par darbu...

Valstij jāapzinās, ka tā ir atbildīga ne tikai par izglītību valsts valodā, bet arī par zinātņi valsts valodā, jo bez zinātnes valsts valodā nav pieejama izglītība valsts valodā.

⁷⁴ Piemēram, Izglītības likums ar grozījumiem līdz 18.10.2018.: LV likums. Pieņemts 29.10.1998. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=50759> [aplūkots 14.03.2019.].

⁷⁵ Sordet B. 2014, 37. lpp.

⁷⁶ Latvijas Zinātnes padomes nolikums: Ministru kabineta noteikumi Nr. 383. Pieņemti 09.05.2006. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/135251-latvijas-zinatnes-padomes-nolikums> [aplūkots 14.03.2019.].

⁷⁷ Noteikumi par Latvijas Zinātnes padomes ekspertu kvalifikācijas kritērijiem, ekspertu komisiju izveidošanu un to darbības organizēšanu: Ministru kabineta noteikumi Nr. 724. Pieņemti 12.12.2017. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/295783-noteikumi-par-latvijas-zinatnes-padomes-ekspertu-kvalifikacijas-kriterijiem-ekspertu-komisiju-izveidosanu-un-to-darbibas-organi> [aplūkots 14.03.2019.].

Kopsavilkums

1. Vērtības ir garīgas un materiālas reālijas, kas ļauj cilvēkiem apmierināt viņu vajadzības, vēlmes, intereses un liek atturēties vai, tieši otrādi, piepūlēties, lai tās sasniegtu, iegūtu un saglabātu. Tās vieno sabiedrību, nodrošinot paaudžu pēctecību, sociālo integrātāti un sabiedrības ilgtspēju.
2. Postmodernā kultūra, kuru raksturo tiesiska valsts un pamattiesību ievērošana, dod ikvienai personai izvēli brīvi izpausties, abstrahējoties no tradicionālām kolektīvām vērtībām. Pati kultūra ir ne vairs monohroma, bet gan multikulturāla un piedāvā vērtību plurālismu. Tāpēc sabiedrību nacionālā valstī vieno nevis kādas sociālas grupas (etniskas, reliģiskas, interešu u. c. grupas) specifiskas vērtības, bet gan “konstitucionālajā patriotismā” sakņota konstitucionālā identitāte un to veidojošās konstitucionālās vērtības.
3. Valsts valoda nav nošķirama no nācijas konstitucionālās identitātes. Valsts valoda – Latvijas Republikā latviešu valoda – ir būtiska konstitucionāla vērtība. Latviešu valodai juridisku statusu un tam atbilstošu aizsardzību ir noteicis likumdevējs, to nostiprinot gan Satversmē, gan arī ārējos normatīvos aktos. Līdz ar likumdevēju latviešu valodu kā konstitucionālu vērtību savas kompetences robežās aizsargā Satversmes tiesa.
4. Valsts valoda visupirms ir konstitūcijas, likumu, pārvaldes un justīcijas valoda. Vienlaikus valsts valoda sekmē sabiedrības integrāciju, jo nodrošina iespēju visiem sabiedrības locekļiem savstarpēji komunicēt vienā valodā un līdzdarboties pilsoniskā sabiedrībā. Lai persona varētu pilnvērtīgi līdzdarboties visos sociālajos procesos, valsts pienākums ir veidot izglītības sistēmu, kurā mācības notiek valsts valodā. Pildot šo pienākumu, valsts gan sekmē pilsoniskās sabiedrības vienotību, gan nodrošina katras personas pamattiesību īstenošanas priekšnoteikumu.
5. Jau kopš Latvijas Republikas dibināšanas likumdevējs ir veidojis izglītības sistēmu latviešu valodā, īpašu uzmanību pievēršot augstākajai izglītībai latviešu valodā, kas savukārt sekmē zinātnes attīstību latviski un nodrošina valsti ar speciālistiem, kuri, pildot amata pienākumus, visos profesionālos jautājumos spēj komunicēt valsts valodā. Arī spēkā esošie normatīvie akti noteic, ka valsts, pašvaldību un valsts augstskolu izglītības iestādēs izglītību iegūst valsts valodā.
6. Globalizētā pasaule diktē savus noteikumus. Zinātne ir kļuvusi par precī, kas tiek piedāvāta pasaules tirgū. Noiets ir pētījumiem angļu valodā. Lai sekmētu Latvijas zinātnes starptautisko atpazīstamību, pēdējo gadu desmitu laikā ar normatīvajos aktos iekļautām prasībām tiek mērķtiecīgi sekmēts, lai Latvijas zinātnieki savus pētījumus publicētu atvērtajā piekļuvē (*Open Access*), proti, starptautiskos, zinātniskos anonīmi recenzētos tiešsaistes žurnālos angļu valodā. Šos noteikumus neievērojot, zinātnieks tiek ierobežots savās zinātnieka tiesībās, tostarp strādājot izglītības sistēmā ar doktorantiem.
7. Prasības, kas tiek izvirzītas zinātniekiem, būtiski ietekmē zinātnisku pētījumu skaitu latviešu valodā. Sarūkot zinātniskiem pētījumiem un mācību grāmatām latviski, studentiem studiju procesā jāizmanto publikācijas svešvalodās. Tādējādi tiek pārkāpta valsts prasība izglītības iestādēm un personas tiesības iegūt augstāko izglītību latviešu valodā. Valstij ir jāapzinās, ka tā ir atbildīga ne tikai par izglītību valsts valodā, bet arī par zinātņi valsts valodā.